

Mátay Mónika

Nekrológ dekonstrukciók

„Mindaz, ami érdekes, a homályban zajlik.
Semmit sem tudunk az emberek valódi történelméről.” (Céline)

A halál utáni élet reménye

1835:

„... titeket barátaim e kérésemre (ti., hogy halála után testét Angliába vigyék – M.M.) csak azon feltétel alatt szorítlak, ha annak teljesítése nem lenne néktek felette terhes és alkalmatlan. Mert ha az volna, akkor vágassátok keblemből ki szívemet és fűrösszétek égett borban.” (Török, 1860:1)¹

„Ajándékozok ezen fölül az említett társaságnak (Nemzeti Kaszinó – M.M.) egy ezer aranyt (1000 aranyt) érő arany serleget, melyet ti kedves barátaim jó ízléssel, 's im ezen felirással készíttetni ne terhelhesetek: »Nem holt az meg, ki honosinak emlékezetében él«...” (Török, 1860:2)

„... ez ajándékot is azonban egy szoros feltétel alatt teszem csak, hogy t.i. minden esztendőben tartassék az említett Casinóban egy minél számosb részvényesi ebéd, 's akkor az én emlékezetemre üríttessék ki az említett serleg, melly az akkor casinói bornak leghelyesbikével legyen meg s megtöltve, a mit a többség döntend el.” (Ibid.)

„Hadd legyen nemzetünk jobb része jutalmul, ha diadalilag menekedünk, vagy vérünk romja végvizagztalásul, ha bukunk, egyesítve ott.” (Széchenyi, 1843:60)

Széchenyi 1843-ban *Üdvlelde* címmel könyvet ír, melyben vázolja egy, a német Walhalla mintájára készítendő magyar Pantheon tervét. Az Üdvlelde a hősök temetője, amit „valahol a budai hegyekben, olyan helyen, ahol könnyen megfordulhat minden magyar” kell felépíteni. A történeti kínálatot szegényesnek tartja, a szabadság hiánya, a megnyomorított nemzettudat miatt „...nagy embereink eddigelé nem igen sűrűn voltak...” (Széchenyi, 1843:15) Mégis úgy véli, előbb-utóbb szükség lesz a nemzeti temetőre, vagy azért, mert a nemzet naggyá válik, vagy mert végleg eltűnik Európa térképéről.

Arról, hogy személy szerint kiket tart érdemesnek a nemzeti elismerésre, nem tesz említést, kivéve önmagát: „...tán nevem is birálat alá kerülend egykor, ha üdvleldei eszmém életbe lép.” (Ibid.57)

¹ Szívét azért akarta kivágnatni, mert félt attól, hogy a temetés után sírjában „felébred”.

„Széchenyi ma is a legnagyobb magyar. Úgy gondolok rá, mintha élne; holott nem egy előre úgy gondolok, mintha már rég halott volna.” Ezt az első olvasásra talán meghökkentőnek tűnő gondolatot Babits Széchenyi tanulmányából idézem. Babits létértelmezésében az élet nem valamilyen, a fizikai létre redukált dolgot jelent; számára Széchenyi mint az élőkkel folyamatos „diskurzusban álló”, gondolkodásra ingerlő lény él.

Széchenyi szerint az él, „ki honosinak emlékezetében él!”. De mit jelent az „emlékezet”?

Az emlékezés „tett, maga is teremtés: ahhoz, hogy Égre és Földre mint saját tettemre emlékezzem, új Eget és új Földet kell költenem.” (Tatár, 1991:275) A teremtés során rekonstruálom az emlékezés tárgyát. De mi a viszony az egykor létező, és a rekonstrukció között? Egyáltalán érvényes lehet-e ez a kérdés, ha tudjuk, hogy teremtő vajdudásunk gyümölcse csak újabb rekonstrukció lesz, s majd ennek alapján hasonlítjuk össze a korábbi emlékezéseket? Az eredeti megismerhetetlenségének biztos tudatában – hiszen Széchenyi ismeretelméleti szempontból halott – szükséges-e küzdelmet folytatni a megismerhetetlen megismeréséért? Beszélhetünk-e arról, amiről mindent el nem mondhatunk, s amit elmondunk, torzó lesz csupán?

Amikor a történész megszólal: emlékezik. Kronológiába fűzi az eseményeket, de ez a kronológia ugyanolyan mértékben határozta meg az összegyűjtött, mint a hiányzó adatok által. Az emlékezet a felejtés és az újrateheremtés dialektikájában születik. A rekonstrukció mindig attól függ, hogy a felidéző hogyan szelektál „lényeges” és „lényegtelen” között.

A történelemből tudjuk: Széchenyi 1860. április 8-án éjjel valamikor meghalt. Szemtanuk híján is rekonstruálhatjuk a történeteket, kérdés persze, mire jó mindez? Megtudhatunk-e Széchenyiről valami lényegeset, ha halálának körülményeit tisztázzuk? Ugyanis az, ami történt nem az, amit az esetleges szemtanu elmondhatott volna. Ami történt, maga a halál, a létállapotból való kizuhanás, a nemlétebe transzformálódás. Halálról való gondolataink a semmibe vesznek, mert mint Schopenhauer mondja, létünk a halálra vonatkoztatva semmi. Az igazi kérdés nem a „látható”, hanem a „láthatatlan” történés, erre azonban örökre vak szemünk. Így tehát az előbbi nem titok, míg a valódi titok: felfedhetetlen.

Önnön végességünk szorításában a halálról szólva lényegeset nem mondhatunk. Ezért a halál helyett az élet kérdéseire fordulunk, s megpróbáljuk fellelni a Széchenyi életrajzban azon eseményeket, melyek mentén kikristályosodhatott a máig tartó „teremtő emlékezés”, melyben „az ellentmondások egymástól nyernek plasztikát, a szellem sztereoszkópiájában.” (Babits, 1978:509)

1848:

április 7.

V. Ferdinánd magyar király kinevezi a felelős magyar kormányt. Gr. Széchenyi István közmunka- és közlekedésügyi miniszter.

Kemény *Forradalom után* című röpiratában részletesen elemzi, vajon mi „vehető rá ennyi össze nem hangzó és önálló egyéniséget a koalícióra?” (Kemény, 1982:319) Az a törekvés, hogy „mint Mohamed koporsója az ég és föld közt ne függjön a magyar nemzet” (Ibid.), hogy az alkotmányos válság ne vezessen valamely szélsőséges csoport kontrollálhatatlan politikai fölényéhez. Ezt elkerülendő döntött úgy Batthyány, hogy megkísérli egy „pórázra fűzni” Széchenyit és Kossuthot. E vállalkozás vakmerősége annál szembetűnőbb mert tudjuk, mennyire drasztikusan különbözött a két politikus koncepciója. Széchenyi nem adta fel korábbi meggyőződését, a februári forradalmak után is az Ausztriával való együttműködést támogatta. Kossuth a „haladás ösvényén” suhanva egyre határozottabban fogalmazta meg a politikai önállóság megteremtésének imperativusát. „Széchenyit ki sem hallgattaték; Kossuth politikája az egész világnak tetszett!” (Ibid.321)

augusztus 29.

„Kossuthnál: „Ön elküldte a feleségét... vigyázzon magára... lövetek azokra, akik ellenünk vannak!” Mint Marat, úgy tünt fel előttem!” (Széchenyi, 1978:1319)

augusztus 31:

„Szörnyű éjszaka. A poklot érzem a szívemben! ... Kállay Ödön: „Ki A HITELT ETC. IRTA, MOST MINKET EL NEM HAGYHAT!” A Főhercegnél (József főherceg – M.M.), ki csupa bátorság; ... mentegetőztem: visszavonulnék etc. Ó: „remélem, nem, gyávaság volna ... etc.” (Ibid.1320)

szeptember 5:

Gr. Széchenyi István közmunka- és közlekedésügyi miniszter távozik Budáról.

szeptember 20.:

„Az újabb kori események váratlan kifejlései és rendkívüliségei minden érző kebelre mondhatatlan hatást gyakoroltak. ... Senki sem számíthatja ki, miként jutand el az átalakulás véstetjes viharai közt az új aranykor élvezéséhez. Mert a sors nem szokta olcsón adni javait, egyeseknek úgy, mint nemzeteknek. ... A

néhány hónap előtt kifejlett világrendítő események ... a nagy férfiú (ti. Széchenyi István – M.M.) folytonos küzdelmek közt lévő elméjére megrázó hatással voltak, ...megkísérti őt az öngyilkosság démona is ..." (részlet Balogh Pál cikkéből; In: *Közlöny*, 1848. szept. 20. 519–520)

1848 szeptemberében a fizikailag és lelkileg elgyötört Széchenyi a negatív választások keletkezéséből menekül, mikor elhagyja a fővárost. Nem képes elviselni a feszültséget, melyet a függetlenségért vívott háború elbukásának víziója okoz számára. A választásból a választáson kívülség állapotába, a szólásból a némaságba távozik. A mániás depressziós, szuicid tünetekkel kezelt elmeorvosintézetben nem tartozik többé a választók közé.

Távozása politikai, társadalmi öngyilkosság is egyben. Személyében egy miniszter hágyja el kormányát, a politikus a politikai küzdőteret, a „legnagyobb magyar” nemzetét. Orvosa, Balogh Pál a gróf rossz egészségi állapotára hivatkozván mentegeti a távozás tényét, de a „köz” számára Széchenyi: bukott politikus.

A döblingi évek a kárhozát évei. Széchenyi magára vállalja az elbukott szabadságharc felelősségét.

Rohamokban tör rá az önvád, önmarcangolásaiiban az „emberfejekkel dobáló” óriás víziója kísérti.

1851:

„Ki tehát a bűnös? – kérdi Széchenyi, vad gyönyörrel tördelvén le halántékairól egy fényes életpálya babérait. Én, egyedül én!” (Kemény, 1982:382)

A magányos hős megtér öntörvényű világába, hogy még a földön megítéltesen. Szembesül a reformer nemzetébredés „bűnével”. Ez a „bűn” azonban, csak Széchenyi szemében bűn. A nyilvánosság bűnét épp a bűnhődésben látja. Nem reformerségét vetik szemére, és nem is az „ébredést” kárhoztatják, ahogy azt Babits sugalmazza. „Visszarettenése” a megbocsáthatatlan.

A gróf éveken át nem érintkezik senkivel, barátait, feleségét az 1850-es évek végéig nem fogadja. Kirekeszti a világot a döblingi falak közül, s a Bach-rendszer világa tudomásul veszi ezt. Kemény 1851-es monográfiája nekrológ is egyben.

Az „élve eltemetéskor” milyen képet őriznek a kortársak Széchenyiről, milyen a Széchenyi által egykor megálmodott halhatatlanság?

Kemény szerint Széchenyi gyűlölt személyiség, aki önzésével érdemelt ki a közutálatot. A tömeg csak a „hideg számítás emberét” látja benne, „bámulta a magyar őt, de nem merte tartózkodás nélkül, egész önátengedéssel szeretni”. (Kemény, 1907:159) Kecskeméthy, aki 1857-től gyakran felkereste Széchenyit döblingi kényszerlakhelyén, megerősíti a Kemény által festett képet: „nem szívelte” a gróft környezetében. Falk, Kecskeméthyvel egyetértőleg állítja Széchenyiről, hogy „elviselhetetlen különc”.

Eötvös egy, az 1860-as évek közepén Falknak írott levelében feltárja, miből eredt a Széchenyi felé áradó ellenszenv. Udvarias hangon, de bírálólag reflektál Falk Széchenyi elemzésére, aki ugyan dícséretes pontossággal és lelkiismeretességgel tárta fel az életrajzi adatokat, de elhallgatta Széchenyi negatív vonásait: „Hazáján kívül csak önszemélye volt az, mi számvetéseinek tárgyát képezé, ... használta az individuumot, de nem szerette”. (Eötvös, 1976:474)

Széchenyi népszerűtlenségének egyik oka az a kritikai szemlélet, mellyel a gróf a körülötte zajló eseményekre reagált. Nem volt elnéző, „szervezete egész szimatával” minősítte a kortársak „túlzott határozottságát”. Az ő „ítéletté vált közérzete” (Németh László) magában foglalta a reformkor összes bizonytalanságát, megválaszolatlan kérdéseit, szorongásait.

A másik ok az elsőtől következik. Programja, a modernizáció útján nemzetté formálódó magyarság nem volt vonzó alternatíva a kortársak többsége számára. A rendiség lazuló keretei és a születő, modern polgári értékek között Széchenyi reformjai a „haladóknak” a 40-es évekre már túlságosan konzervatívnak, a konzervatívoknak túlságosan haladóknak tűntek. Programja így, a „kompromisszumkereső reformterv” megbukik. Kossuth, aki élére állt a 40-es évek radikalizációs folyamatának majd a szabadságharcnak, politikai presztízst, kultuszt teremtett önmaga számára. Sikeres politikai szereplésének vonzásában Széchenyi sikertelensége még szembetűnőbb. A gróf végül nemcsak a „konzervatív–haladó” besorolhatatlanság nehézségével, de a „hős–áruló” szerepek áldatlan dichotómiájával is szemben találja magát.

Megszabadító öngyilkosság

1860:
március 2.

„... alig néhány órával az ausztriai kormány rendőri kutatása előtt Ausztria főnállásának szükségéről beszélgettünk. Kifejté ... ha Ausztria megingattatik – több kevesebb, hosszabb-rövidebb átmeneti stadiumok után –, Oroszország zsákmányává lennének a Duna menti tartományok. ... Nemzeti főnmaradásunk csak az ausztriai birodalom szilárd főnállásában van biztosítva ... így aggódott azon férfiú, kinél pár óra múlva betört a rendőrség, s kit rendőri kimélytelenség kora sírba erőszakolt.” (Kecskeméthy, 1987:131)

március 3.

Reggel 7 órától a bécsi rendőrség Felsenthal rendőrtanácsos vezetésével házkutatást tart a döblingi szanatóriumban.

„Mit talált a rendőrség Széchenyinél? Semmit. Tekintve a kormány nagyszerű gyanuit s a házmotózás látható célját – mondhatni, hogy semmit. Amennyire én tudom, találhatott papírjai közt egy vagy két röpirattöredéket, melyek nem érték a papírt, melyre írva voltak.” (Kecskeméthy, 1987:127)

A házkutatási akció során Széchenyi Béla és Ödön, Falk Miksa, Hollán Ernő és Kecskeméthy Aurél lakását szintén átkutatják, de kompromittáló iratokra nem bukkannak.

március 3-a után:

„... mindennemű tárgyak, köztük fegyverek is, pisztolyok, puskák, revolverek hozattak a grófhoz... melyek nyilvánosan heverték szobáiban. Március 3-a után ugyan ismételve kérdeztem is az ifjú grófokat, vajon a fegyverek tőle elvitettek-e? A kérdés igenletetett; sőt hozzátevék, hogy minden a házba hozott fegyverért magukra vállalják a felelősséget.” (részlet Dr. Görgen vallomásából; In: Kecskeméthy, 1987:145)

„azóta (március 3) előbbi pajzánosága s kicsapongó jókedve eltűnt.” (részlet Dr. Goldberg vallomásából; Ibid.148)

március 4.

„Irok Thierry bárónak. — Zichy Jenő viszi el neki.” (Széchenyi, 1978:1350)

Széchenyi levélben kéri a rendőrminisztert, adják vissza elkobzott iratait.

március 9.

„Felöltözve aludtam a karosszékben! — Közeledik a végem. Fausse honteból [álszeméremből], amiért ostobaságot műveltek, a végtelenségig fognak szekírozni.” (Ibid.1351)

március 13.

Az osztrák kormány „nagy ingerültséget tanusít” a külföldi lapokban, s különösen a *Times*-ban megjelent, Magyarországról származó levelek miatt. (részlet egy *Times*-ban megjelent cikkből)²

március 17.

„Közeledik a végem!? Egy rendőrbiztos átad 5 dobozt és báró Thierry levelét.” (Széchenyi, 1978:1353)

Ez az a kissé homályos értelmű levél, melyben a báró tudatja Széchenyivel, hogy a „döblingi tébolyda megszűnt önre (Széchenyi — M.M.) nézve menhely lenni”. Bár Thierry később azt állítja, Bécs csak figyelmeztetni akarta a grófot, hogy tartózkodjon a politikai konspirációktól, Széchenyi a miniszter válasza, az *Allgemeine Zeitung* (házkutatásról szóló) tudósítása és a *Times* cikke alapján arra a

² A fenti hírt Széchenyi szintén a *Times*-ban olvasta, és célzásnak vette, hiszen ő is írt a lapba leveleket.

köztevetésre jut, „... romlásom eldöntetett. Ideje, hogy egy kétségbeesett döntéssel kivonjam magam ezekből az üldöztetésekből!” (Ibid.1353)

március 22.

„Óriás léptekkel közeledik a végem. A végtelenségig fognak gyötörni. Ki kell vonnom magam ebből!” (Ibid.1354)

március 26.

„Elborzadok! Nem tudom hurcolni az életemet. Meg kell semmisítenem magam!” (Ibid.)

március 28.

„Mehalt Jósika! Pótolhatatlan veszteség! – ... Teljesen szét vagyok zilálva.” (Ibid.1355)

Báró Jósika Sámuel néhány nappal 28-a előtt Széchenyinél ebédel. Az ebédhez gombát szolgálnak fel, melyből Széchenyi nem eszik. Jósika nem sokkal ezután meghal, Széchenyi úgy véli, a gomba mérgezett volt, és ez okozta a báró halálát. Széchenyi a balesetet a személye elleni támadási kísérletként interpretálja.

április 1.

„Nem tudom megmenteni magam!” (Ibid.)

április 4.

Tüntetések Pesten, a március 15-i megemlékezés áldozatának, Forinyák Géza joghallgatójának a temetésén.

április 7.

A Széchenyi szobája alatti helyiségben lakó beteg az éjszaka folyamán tompa, puffanásra emlékeztető hangot hall. Eredetét egy felborult szék csapta zajnak tulajdonítja.

április 8.

„A gróf testét fő nélkül, zselyeszékében, ülőhelyzetben pillanták meg, koponya- s agyvelődarabok heverték szerteszét a szobában. A halott kezében egy czéllövő, rövid csövű, s erős tölcsérű pisztoly volt... a pisztoly vízzel volt töltve s kettős fojtással leverve, mi a lövés hatását tetemesen növelé.” „Ha valaki a szerencsétlen esetet az intézet igazgatósága elővigyázatlanágának lenne hajlandó felróni, akkor a vád azon egyszerű tény folytán elenyészne, hogy

Széchenyi már régidő óta teljesen felgyógyultnak tekintett, sőt a hatóság is ilyenek ismeré el..."(*Pesti Napló*, 1860. ápr. 14.; tudósítás a bécsi *Fortschritt* alapján)

április 8-a után:

A bécsi rendőrség rendeletben közli, hogy a temetést „különös okok miatt” a tervezett időpont előtt 24 órával kell megtartani.

Bécs Széchenyi temetését politikai ügynek tekinti. A hirtelen intézkedéssel elejét próbálja venni egy esetleges tüntetésnek.

április 10.

Széchenyit Döblingben felravatalozzák.

A döblingi kápolna félig sem telt meg, a beszemelésen mintegy 50-60-an jelentek meg. Ennek egyik oka, mint azt a *Pesti Hirnök* írja, hogy a rendeletet a szertartás időpontjának megváltoztatásáról olyan későn adták ki, hogy még a Bécsben élő barátok közül is csak igen kevesen értesülhettek a változásról. Másrészt az arisztokrácia többsége Stahrenberg herceg temetésére ment, mely szintén egy óraker volt.

április 11.

A bécsi rendőrség lefoglalja a Döblingben maradt iratokat. Széchenyi holttestét Döblingből Sopronba szállítják, onnét 5-6, egyes soproni híradások szerint 8-10 ezer ember kíséri a cenki családi sírbolthoz.

„A menet csendesen, minden ének, zene nélkül haladott... az egyházi szertartás után a koporsót ... a nyolcz fiatal gróf vitte le a sírbolthoz... az ima után Vörösmarty »Szózat«-át éneklé el a tömeg, mire csendesen szétoszlott.” (*Pesti Napló*, 1860. ápr. 15.)

április 12.

Széchenyi özvegye, Seilern Crescentia és fiai, Ödön és Béla a *Pesti Naplóban* közléteszik a gyászjelentőt, melyben: „... tett és áldásdus élete 68-dik évében, Döblingben, váratlanul bekövetkezett kimúltát” tudatják a nagyközönséggel. Egyben azt is bejelentik, hogy Széchenyi temetése Nagycenken, április 12-én délután 4 óraker lesz.

április 13.

A *Pesti Napló* (egy bécsi orvosi lap tudósítása alapján) közli a boncolási jegyzőkönyv szövegét. Eszerint a golyó Széchenyi homloka közepén keresztül hatolt fejébe, agyvelejét teljesen összezúzva, minek következtében annak „pszichikai kondíciói” vizsgálhatatlanná váltak.

április 18.

Államügyészi indítvány alapján hivatali visszaélés vádjával letartóztatják Kecskeméthy Aurélt. Néhány óras fogvatartása után barátja, Falk Miksa közbenjárásának köszönhetően szabadon engedik.

április 26.

Gyászmise Bécsben, a skót atyák templomában, melyen magyar arisztokraták, az Akadémia, a Nemzeti Színház, a Kaszinó küldöttei, rokonok, barátok, újságírók vesznek részt.

„Meg kell jegyeznünk, hogy a bécsi arisztokráciának csak egyetlenegy tagját vettük észre a templomban.” (*Pesti Napló*, 1860.ápr.28.)

április 30.

Requiem Pesten, a belvárosi templomban. A sajtó 80 ezerre becsüli a résztvevők számát, a „Kárpátoktól az Aldunáig” érkeznek a gyászolók különvonaton, főúri fogaton, parasztszekéren. Pestet és Budát fellobogózzák, az iskolák és boltok zárva tartanak, szünetel a nyilvános mulatozás. A Duna-parttól a templomig 400 díszmagyarba öltözött, gyász kardos egyetemista áll sorfalat, énekelve halad el mellettük a lelkészek ménete. A templom közepén álló ravatalnál, ezer lobogó fáklya fényében Scitovszky János, Magyarország hercegprímása mond ünnepi beszédet. A kórus Mozart *Requiem*-ét énekli. A gyászleppellel bevont falon a felirat: „Ha Isten velünk, ki van ellenünk!”

április, május, június:

Gyászünnepek országsszerte. A szertartások forgatókönyve hasonló: a gyászolók nemzeti ruhát viselnek, a gyászmise napján a boltokat zárva tartják, kerülnek a nyilvános szórakozást. A sajtó folyamatosan tudósít a megemlékezésekről, közli a gyásztáviratok szövegét. Országsszerte mozgalmak indulnak Széchenyi emlékének ápolására. Civil kezdeményezésre utcákat, tereket neveznek el róla. Szobor és arcképmásolatok készülnek. Az egyesületek tagjai egy hónapig gyászruhát viselnek.

A bécsi rendőrség Széchenyi halálával kapcsolatban kihallgatja a döblingi intézet orvosait, Dr. Görgent és Dr. Goldberget, továbbá a gróf ápolóit, Brachot

és Bichlert. Bár az öngyilkosság ténye biztosnak tekinthető, a bécsi rendőrség mégis igyekszik a gyilkosság látszatát kelteni, hogy ne kelljen a házkutatás miatt magyarázkodni. A nyomozás eredménytelen, az ügyet lezárják.

október 13.

Akadémiai gyászünnepély a Nemzeti Múzeum dísztermében, báró Eötvös József és báró Dessewffy Emil mond ünnepi beszédet. Arany felolvassa *Széchenyi emlékezete* című ódáját.

„S ha e hon nagy napszámosa többé nem vezeti is sorainkat, s ha az alkotó férfiú helyett a Duna jobb partján majd csak néma szobra áll, ... midőn az országos munka foly, Széchenyi ércz alakja is részt vesz e munkában ...” (részlet gróf Dessewffy Emil beszédéből)

1861:
április 6.

Az új országgyűlés első ülésén Palóczy László tájékoztatja a képviselőket a „magyar nemzet nagy halottjának”, gróf Széchenyi Istvánnak tiszteletére rendezendő gyászünnepély időpontjáról és helyszínéről.

október 20.

Ferenc József császár kiadja az ún. Októberi Diplomát, melyben manifesztumot intéz a Habsburg Birodalom népeihez. Bejelenti, hogy szükségessé vált a monarchia „belviszonyainak szabályozása”, országgyűlés összehívása és alkotmányos intézmények felállítása Magyarországon.

1867:
június 8.

Ferenc József és Erzsébet megkoronázása.

július 28.

Az uralkodó szentesíti az 1867/XII-es törvényt, létrejön a Kiegyezés.

A nemzeti hőstípus rejtett dimenziói

Az alábbiakban, nekrológ idézetek elemzésével megpróbáljuk összegyűjteni a Széchenyre, mint nemzeti hősré ruházott jellemzőket.

1. „HALHATATLAN” – „A NEMZET ÖRÖK”
2. „VEZÉR” – „A MÚLT ÁLTAL LEGITIMÁLT JÖVENDŐ IGAZOLÁSA”
3. „ÉLETÉT ÉS VÉRÉT” – „A NEMZET VÉDELME”
4. „NEMZETI” – „AZ IDEGENEK KITASZÍTÁSA A NEMZETTESTBŐL”
5. „MISSZIONÁRIUS” – „NEMZETVALLÁS HIRDETÉSE”
6. „SÍRJA SZENTÉLY” – „TÁRGYI REPREZENTÁCIÓ”

1909:

„Megsemmisítette porhüvelyét, az anyagi testet, de nem eszméit, amelyek élni fognak addig, amíg a ... négy folyam hónapban egy magyar szív dobog.” (Andrássy, 1910:63)

1. A hős halála fizikai elmúlás, de az örökkévalóság ígérete is egyben. Széchenyi halála: kollektív megkönnyebbülés. Szerterfoszlik az évtizedes disszonancia. Az örült, vagy ami még rosszabb áruló Széchenyi nem vállalható. Halála eloszlatja a létezése miatt fennálló zavart, sírjánál hőssé avatja a nemzetet. Öngyilkossága magában hordozza a politikai üldöztetés ellen való tiltakozási akció interpretációjának lehetőségét, temetése az abszolutizmus politikai elnyomása elleni országos demonstráció, a nemzeti összefogás jelképe: „... a népek életében nincsen fontosabb pillanat azoknál, midőn közös érzelmektől áthatva nemzeti egységök tiszta öntudatára emelkednek...” (*Pesti Napló*, 1860. október 13.).

A hős nem szorítható be a társadalmi tér és idő határai közé. „Ő nem halt meg, mert szellemét a nemzet örökölte.” A hős örök, akár a nemzet. S ahogy a nemzet a hős által, úgy a hős a nemzet által nyer halhatatlanságot, mert hős-identitása csak a nemzet kommunikációs közösségében biztosítható. (Csepeli, 1992)

1930:

„Mivel teremthetnénk itt ma templomibb hangulatot, mint azzal, hogy felidéz-zük a vármegye és a haza legnagyobb fiának emlékezetét, reánk hagyott örökségünknek nagy tanításait.” (Csuppay, 1930:3) „Olvassuk testvéreim Széchenyi Hittelét, kik fáradtak és hitetlenek vagyunk. Mert ez a könyv hitet önt belénk és olvasására érezni fogjuk, hogy hivatott emberek vagyunk. Kijelölt szolgálói az Istennek nemzetünk felemelésére.” (Ibid.5)

2. A „hon nagy napszámosa” nem hagyja el nemzetét, mint első polgár és hazafi, halála után is felügyeli a nemzetépítő szorgoskodást. A hős tehát vezér, a kiválók közt a legkiválóbb, mert „hasztalan tekintünk szét Magyarország férfiai között, nem találunk senkit, ki lenne nekünk az, mi volt a nagy Széchenyi István gróf”.

1941:

„Ma, amikor az egész világ, hitének, erkölcsének, becsületének és jövőjének a felfogása szerint két hatalmas táborra szakadva, talpig fegyverben és véres háboruban áll és amikor ezzel kapcsolatban tudnunk kell, hogy a tét nem kevesebb, mint az, hogy mi, vagy ők, – akkor a magyar sors és hivatás megint úgy hozta magával, hogy kereszténységünkért, családjunkért, tűzhelyeinkért, az európai kulturáért és magyar hazánkért, – úgy, amint évezredek és vérzivataros történelmünk folyamán már annyiszor máskor, – úgy most mindezekért ismét hős honvédeinknek drága magyar vérével kell megint helyt állanunk. ... Sohasem lehetne tehát időszerűbb, mint ma, elzarándokolni Széchenyi István szelleméhez, hogy a legnagyobb magyar írásainak, alkotásainak, áldozatos életének kimeríthetetlen fegyvertárából vértézhessük magunkat fel küzdelmes jövőnk feladatainak elvégzésére. ... Magyar Testvéreim! Úgy érzem, hogy a mitológiai mese példája nekünk is szól, mert mi is fáradhatatlan és győzhetetlen magyar Anteusokká válhatunk mindannyian, ha munkában és harcainkban Széchenyi István szellemét keresve, Széchenyi Istvánból merítjük az erőt.” (Beliczey, 1941:3–4)

3. A hős a dicsőséges múlt által legitimált nemzeti jövőndő biztosító, a „vérzivataros” nemzeti történelem őrangyala. „É nagy magyar visszaidézi a magyar nemzet egykori dicsőségét, látjuk, nem szunnyad a magyar!”

Az irracionális célok szülte irreálisan optimista jövőkép, mely szerint a hős vezérli majd a „Nemzetet a jelenkor sötét éjjeléből egy viruló jövő felé” újra és újra a hősben keres igazolást. Ugyanakkor a nemzethalál sötét víziójával viaskodó honfi is a hős misztikus erejéből meríti az energiát honvédó harcához.

1943:

„...nem idegen eszmékre alapítja (ti. Széchenyi reformjait – M.M.), hanem a nemzet őseréből kikristályozott nemzeti öntudatra akarja bízni... Hirdeti, hogy ez az ország, amelyet több mint ezer év előtt egy fennkölt szellemű szent uralkodó tett kereszténnyé ... hogy lett legyen bár az országban több más nyelvet beszélő egyenjogú polgár, mégis mindig csakis a magyar szellem vezessen, mert így tudhat egyedül az ország annak a nagy hivatásnak megfelelni, amelyre őt a sors a Dunamedencében kijelölte.” (Turghy, 1943:2–3)

4. A hős a nemzettestből eredeztethető, kiválósága önmagában is bizonyítéka a magyarságnak az idegenekkel szemben támasztott igényeire és fölényére. „A

nevezetek igazi ereje természetes sajátágukban rejlik, az idegenek bárminő utánzása hazafias hibának tekinthető ... Széchenyi önmagában fiatalos hévvel keresi a vonásokat, melyek lelkét Attila lovasaihoz kapcsolják.” (Ibid.) A „hazafias hiba” erénnyé magasztosul, mert éltetője nem a nemzethez való hűtlenség, hanem az egyetemesség és a nemzeti vonások összegegyeztetése, mely törekvés mélyén a magyarság más nemzetek által való elismertetésének vágya lappang.

5. A hős erénye „lángoló hazaszeretete”, honfitúti önfeláldozása, amivel példaképpül szolgál a nemzet mindenkori tagjainak. A hőst motiválja küldetésstudata, mely kiélezett szituációkban, „véres háborúkban” a nemzet, a kereszténység, az egyetemes európai kultúra védelmében mozgósítja a nemzet „katonáit”.

6. Hankiss Elemér megkülönböztet transzcendens és immanens, vagy másképpen társadalmon belüli vallásokat. Míg az előbbiben, pl. a kereszténységben elválik egymástól a világ fizikai és metafizikai dimenziója, az utóbbiban a kettő összefonódik. (Hankiss, 1991:64–65) Az immanens vallás, vagy nemzetvallás dogmája a csoport – nemzet – létezésébe vetett hit. Ezáltal a nemzet – mint e hit tárgya – szakralizálódik, s a nemzeti hősök, akik életüket a nemzeti „ügynek”, a hit terjesztésének és ápolásának szentelték, misszionáriusok, a nemzetvallás felszentelt papjai.

A halálban megtisztult nemzet-vezér örök példakép. Sírja szentély, a hazaszeretet tárgyi reprezentációja, ahová elzarándokolunk, hogy leboruljunk a haza oltárán. Mert „közös a bánat, mely az egész Nemzetet a nagy halott sírjához vezeté ... s a sírt egész Magyarország háládatos népe veszi körül.” (szerk. Széchenyi, 1885:4)

Reformok útján...

1960:

Ortutay Gyula *Az élő Széchenyi* c. cikkében azt állítja, hogy „Ez a Széchenyi nem lehetett a magyar nép hőse Kossuthnal, Mátyás királlyal ... egyidőben.” Mint a szerző a későbbiekben kifejti, Széchenyi vitathatatlan érdeme, hogy arisztokrata származása ellenére a néphez fordul, de az elfogulatlan ítéletalkotás érdekében tisztázni kell a „visszarettenő reformer” pontos történelmi szerepét. „... Az ellenforradalmi Horthy korszak... annyi nagy magyart aggálytalanul állított a maga nemzetrontó céljai szolgálatába...”. Így nem felesleges, „ha elhatároljuk magunkat az előttünk járó nemzedékek Széchenyi-szemléletétől” máskülönben „meghamisított halotti maszk tekint ránk” (Ortutay, 1960).

1980:

„... az országépítés, a társadalomformálás és a gazdasági fejlődés során azonban egyre inkább megtanuljuk megbecsülni azokat, akik a népek és nemzetek felemeléséért a gazdaság vagy a művelődés eszközeivel küzdöttek, és ezáltal maradandó hatással voltak e nemzet fejlődésére és arculatára. (Idézet Bognár József, a Magyarok Világszövetsége elnökének beszédéből, melyet a *Hitel* megjelenésének 150. évfordulójára rendezett Széchenyi emléknapok megnyitóján mondott)

A kádári konszolidáció békés éveiben megkezdődik a „reformer” Széchenyi kultuszának reneszánsza. A fontolva haladó, józan reformkommunisták a politika helyett a gazdasági szférát tekintik az adekvát cselekvés terepének. Ezért lesz számukra történelmi példakép Széchenyi, aki az 1830-as évek elején a politikai életből kivonulva a gazdasági reformok megvalósítását tűzte ki célul.

Széchenyi „megörökítő” rekonstrukcióinak hosszú sorozata az 1860-as gyászszertartásokkal kezdődik, halálakor „támasztja fel” a nemzet. Csakhogy ez a Széchenyi már nem az a Széchenyi, aki 1848-ban elhagyta Pestet. A nekrológok műveibe, a Lánchídba, az Akadémiába, a lóversenypályákba merevítik alakját, ércszoborba öntve az egykor élő. Így megfosztva személyiségétől, ami ránk tekint, valóban nem több „halotti maszknál”.

Az „apokaliptikus titok”, a polgári Magyarország, Széchenyi próféciájának valódi jelentése már saját korában elvész, s a késői interpretátorok tovább csupaszítják a gróf által kidolgozott modernizáció komplex előfeltétel rendszerét. Így jelenidejűsítik s tékozolják el a „Magyarország lesz” ígérétét.

Széchenyi mellszobra Gasser bécsi szobrász mintája után

Széchenyi gyászravatala Pesten a belvárosi templomban 1860 április 30-án.³

³ A képek a *Vasárnapi Újság* 1860-as évfolyamából származnak.